

Minić D. Renata (1973-)
Narodna biblioteka
„Ilija M. Petrović“
Požarevac
renataminic@gmail.com

Sumersko pismo

Sažetak

Narod Sumera, stare mesopotamijske civilizacije, razvio je sistem pisanja, čiji će klinasto oblikovani potezi, uticati na stil pisanja u celom tom podnevlju 3000 godina pre nove ere. Svi ti raznovrsni sistemi pisanja, koji obuhvataju logografsko, alfabetsko i silabičko pisanje, postali su poznati kao klinasto pismo.

Ključne reči:

Sumeri, Stara mesopotamijska civilizacija, klinasto pismo, glinene tablice.

Summary:

The Sumerians, an ancient Mesopotamian civilization, developed a writing system whose wedge-shaped strokes would influence the style of scripts in the same geographical area for the next 3000 years BC. Eventually, all of these diverse writing systems, which encompass both logophonetic, consonantal alphabetic, and syllabic systems, became known as *cuneiform*.

Key words:

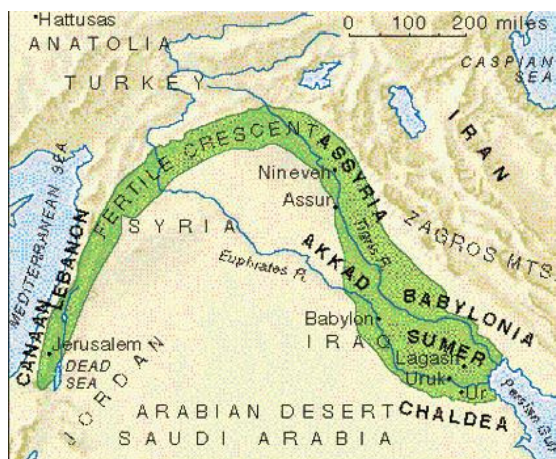
Sumerians, ancient Mesopotamian civilization, cuneiform, clay tablets.

“Počev od prvog susreta sa bukvarom, mi odrastamo u jednom grafičkom okruženju sa kojim skoro srastamo, doživljavamo ga kao normalan i neophodan deo svakidašnjice, pa ga najčešće nismo ni svesni, kao ni vazduha koji udišemo. Ali čim se malo zainteresujemo za svet pisanih znakova, čim se od njega psihološki odmaknemo kako bismo ga bolje sagledali, otkrijemo da u njemu ima mnogo zanimljivog i još uvek tajanstvenog. Tek tada ćemo zapravo da shvatimo koliki je značaj pisma u životu čoveka.”¹

Pismo je najvažniji sistem koji je čovek ikad izumeo. Definisali smo ga kao skup dogovorenih znakova dovoljnih za pisanje nekog jezika. U toku svog razvitka pismo je prošlo kroz 3 faze :

- a) **piktografsko** (slikovno)
- b) **ideografsko** (pojmovno)
- c) **fonetsko** (glasovno)

Piktografsko pismo predstavlja najstariji način na koji su ljudi pokušali da pomoću crteža zabeleže svoje misli. Sam izraz potiče od latinske reči **PICTUS** – slikan i grčke reči **GRAFO** – pisati. Ovi znaci (piktogrami) označavaju upravo ono što crtež predstavlja i nisu vezani za specifični glasovni sklop reči u pojedinom jeziku. Čine osnovu pisma kod starih Sumera, Egipćana, Krićana, Kineza i Maja, ali se u izvesnim prilikama koriste i danas (na primer u saobraćajnoj signalizaciji). Postoje prve civilizacije i prvi gradovi nastali u Donjoj Mesopotamiji², u dolini reka Eufrat i Tigar, sasvim se podrazumeva da su i prvi pisani zapisi nastali baš u tom podnevlju. Postoje tragovi da su prve biblioteke nastale pre više hiljada godina. Sumerska civilizacija se smatra najstarijom civilizacijom i nalazila se na teritoriji današnjeg Iraka.

Smatra se, da se narod Sumera, oko 5. milenijuma pre nove ere, spustio sa Severa i naselio u Donjoj Mesopotamiji. Prema istraživanjima, sumerska civilizacija je naglo krenula da napreduje – imali su zgrade, ulice, pijace, škole, hramove, metalurgiju, medicinu, hirurgiju, tekstilnu industriju, poljoprivredu, navodnjavanje, međunarodnu trgovinu, razvijeno kulinarsstvo, muziku, ZOO vrtove, brodove,

¹ Bugarski, Ranko. Pismo. Beograd: Čigoja štampa, 1997

² Donja Mesopotamija se nalazila na teritoriji današnje države Irak (Jugozapadna Azija).

strategiju ratne veštine, sudove... Svaki grad je imao svoje božanstvo i stepenasti hram – zigurat³. Sumeri su začetnici najstarije sačuvane kulture, ali jedno od najkrupnijih dostignuća sumerskog naroda, bio je pronalazak pisma, koje se pojavljuje negde oko 4. milenijuma pre nove ere. U to vreme, nije postojala pojmovna razlika između prostorije za zapise (ili arhive) i biblioteke i u tom smislu se može reći da biblioteke postoje već onoliko dugo koliko su zapisi bili sačuvani.

Fotografija je preuzeta sa sajta <http://images.google.com/images> i predstavlja izgled jednog sumerskog grada i hrama. Napravljena je na osnovu pretpostavki naučnika.

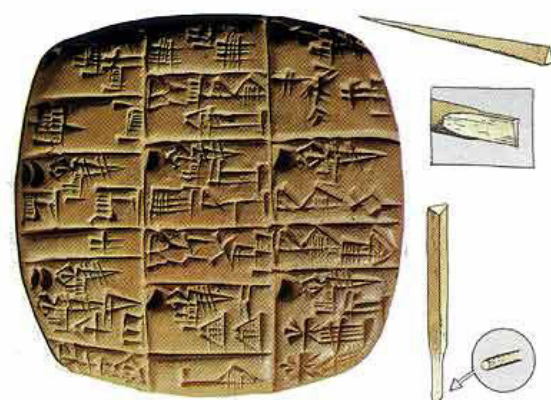
Sumerski jezik je prvi poznati pisani jezik i prvi zapisi su bili pisani klinastim pismom. Oko tri hiljade godina, sumerski jezik je bio jezik literature i školovanja, (nešto kao latinski jezik) i služio je kao međunarodni diplomatski način sporazumevanja. Nije bio srodan ni sa jednim jezikom koji je nama danas poznat. Kao narod, Sumeri su nestali u drugom milenijumu pre nove ere, stopivši se sa brojnim semitskim narodima koji su ih okruživali, ali jezik kojim su govorili i pismo kojim su pisali sačuvani su u religioznim obredima i pismima još dugo godina nakon njihovog nestanka. Poslednji zapisi na sumerskom jeziku potiču iz prvog veka pre nove ere, a nakon toga su sumerski jezik i klinasto pismo definitivno nestali.

Klinasto pismo (klinopis) spada u grupu piktografskih pisama jer je prvobitno postalo od crteža. Klinasto (**cuneiform**) mu nije originalno ime i prvo je bilo predstavljeno kao **litterae cuneatae**, od latinskog **cuneus** što znači klin.

Prvobitni zapisi su bili na kamenu, da bi se kasnije kamen zamenio glinenim predmetima nepravilnih oblika, takozvanim glinenim simbolima (**clay tokens**), da bi konačno dobile oblik glinenih tablica zbog lakšeg čuvanja. Osnova pisma su bile glina i trska. Klinasti piktogrami su utiskivani na vlažnim glinenim tablicama u vertikalnim

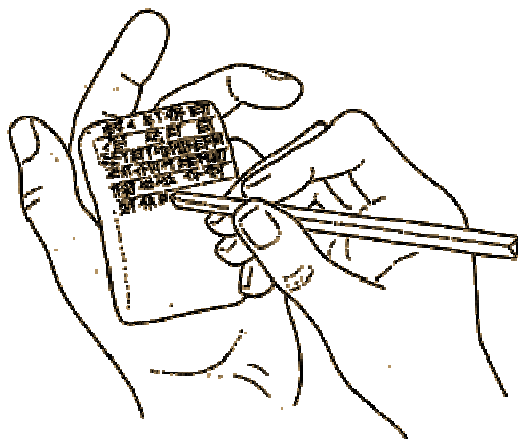
³ Zigurati su bili velike stepenaste građevine, sa hramom na vrhu, visoko iznad zemlje. Hram je bio posvećen gradskom božanstvu. Gradski zigurat je bio ogromnih dimenzija, postavljen na najvidljivijem mestu i mogao je jasno da ga vidi svako ko prilazi gradu. U vreme Hamurabija dostizali su visinu od 45 metara. Zigurat nije bio samo verski centar, već i centar građanskog ponosa. Nijedan građanin nije mogao da ne vidi zigurat. Neke od prvih zigurata izgradio je Ur-Namu (2112. – 2095. pre n.e.), a kasnije zigurate je izgradio sumerski kralj Ura. Ovi su bili građeni u tri nivoa, dok su kasniji imali i po sedam. Slične građevine ziguratima otkrivene su i na drugoj strani sveta, u centralnoj Americi.

kolonama, pisaljkom od trske sa trouglastim vrhom (**stylus**) što je davalo izgled klina.

Pisaljka od trske sa trouglastim vrhom - **stylus**.

Da bi otisak bio što trajniji, glinene tablice su se pekly u specijalnim pećima. Mnoge tablice, koje su arheolozi pronašli, su sačuvane baš iz razloga što su izgorele u zgradama prilikom napada raznoraznih armija na gradove. Glinene tablice su mogle da se i recikliraju, ako bi se pokazalo da zapisi na njima nisu upotrebljivi. Prve glinene tablice su bile jako male i kvadratnog oblika. Pisalo se od vrha ka dnu tablice. Tek u kasnije doba, počinju da se koriste veće tablice pravougaonog oblika što je nateralo sumerske pisare da promene položaj svoje leve ruke, u kojoj se ranije nalazila ploča prilikom ispisivanja teksta.

Na slici se vidi da način pisanja stilusom na glinenoj pločici podseća malo na današnje pisanje poruka na mobilnom telefonu.

Tada je počelo da se piše i čita s leva na desno, u horizontalnoj ravni. Zapisi na tablicama koji su bili duži, zahtevali su numerisanje pločica, pa možemo reći da su tada nastali počeci današnje paginacije. Prvi zapisi klinastim pismom su bili trgovački zapisi, religijski i magijski tekstovi i raznorazni zakonici i proglosti. Tek kasnije pomoću klinastog pisma počinju da se beleže zapisi poučnog, naučnog i zabavnog karaktera.

Samo po sebi takvo pismo je bilo složeno, glomazno i nepodesno. Ako bi pisar hteo da napiše neke složnije predstave pomoću klinastog pisma, morao je da spaja nekoliko različitih znakova. Za reč PLAKATI, morao je da spoji znakove OKO i VODA. Reč KIŠA mogao je prikazati kada spoji znakove ZVEZDA i VODA. Pojava velikog broja reči u jeziku i pojava gramatičkih oblika, zahtevali su uprošćavanje samog pisma. Potreba za brzim pisanjem dokumenata, doveli su do pojednostavljanja slikovnog pisma Sumerana. Zbog nemogućnosti evoluiranja u neke duže ili zaobljene linije (bilo je jako teško pisaljkom praviti zaobljene znakove), otisci su grupisani po određenim pravilima i pravili grupe složenijih znakova koji su označavali slogove ili čak pojedine foneme. Kada je svaki pojedinačni znak do tančina razrađen i doveden do svog konačnog oblika, postavljena su i stroga pravila o načinu njihovog pisanja. Mali i jednostavni znaci, u svojim strogo određenim formama mogli su biti deo većih i kompleksnih znakova. Umesto celog predmeta, počeli su da crtaju samo njegov najkarakterističniji deo, postepeno pretvarajući crtež u linearnu šemu.

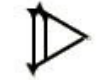

	3200 p.n.e.	3000 p.n.e.	2400 p.n.e.	1000 p.n.e.
sag Glava				
gin Hodati				
šu Ruka				
še Jecam				
ninda Hleb				
a Voda				
ud Dan				
mušen Ptica				

Tabela sa primerima klinaskog pisma preuzeta sa sajta <http://www.ancientscripts.com/sumerian.html>⁴

Znaci koji su se utiskivali na mekoj glini, izgubili su svoj raniji slikovni lik i tokom vremena dobili oblik raznih kombinacija vertikalnih, horizontalnih i kosih klinova. Taj preokret je omogućio brže i lakše pisanje i čitanje. Pismo je stilizovano iz pravca logografskog (pojmovnog) u pravcu silabičkog (slogovnog) pisanja⁵, pa je dobilo primese fonetskih elemenata, tako da su kasnije, staropersijski pisari, njihov silabij doveli skoro na prag alfabetskog pisma.

⁴ Prevela sa engleskog na srpski Renata Minić.

⁵ U slogovnom pismu se znak za pojam (ideogram) ili reč (logogram) odnosio samo na prvi slog te reči ili su se više ideograma kratkih reči složili zajedno da bi se dobio približni fonetski sastav neke duže reči.

Mnogi znaci u zapisima su bili polivalentni⁶ – imali su i logografsko, fonetsko i silabičko značenje. Ovakav sistem klinastog pisanja, sa tri vrste znakova, bio u potpunosti razvijen i zadovoljavao je potrebe tadašnjeg društva. Logografski znaci su bili nosioci zvuka i značenja, slogovni znaci i njihovi fonetički dodaci u službi zvuka i determinativi koji su objašnjavali široko značenje samog znaka. Upotrebom ovih znakova, moglo se doći čak do nekih 600 pojmova u pisanoj formi, što je zahtevalo od tadašnjih pisara veoma dobru memoriju. Pri iskopavanju, pronađene su pojedine glinene tablice sa spiskom znakova koje su služile tadašnjim pisarima kao velika pomoć pri pisanju. Pretpostavlja se da je to bila preteča današnjim rečnicima.

Sumersko klinasto pismo zajedno sa osnovnim elementima sumerske kulture, preuzeli su Vavilonci, a zatim se zahvaljujući razvitku vavilonske trgovine i kulture, to pismo proširilo po čitavoj Prednjoj Aziji. Klinastim pismom su se služili u Starom Akadu, Asiriji, u Hetskoj državi, u Urartu, Siriji i Staroj Persiji. Egipatski faraoni su takođe vodili prepiske sa carevima Prednje Azije i sa kneževima Sirije i Fenikije uz pomoć klinastog pisma. Sumersko pismo, književnost i kultura su izvršili veliki uticaj na asirsko-vavilonsku književnost. Mnoga književna dela koja su nastala u sumerskom dobu, kasnije su prevedena na vavilonski i asirski jezik i samim tim sačuvana do danas. Religijsko-magijska verovanja vladala su svešću ljudi u tom vremenu, zato je sasvim prirodno da se religija kao osnovni motiv prožimala čitavom književnošću. Većina književnih dela, nastalih u to davno vreme, samo je umetničko uobličenje religijskih mitova, legendi, basni i ideja iz tog vremena. Najpoznatije sačuvano delo je *Ep o Gilgamešu*, koji je najstarije književno delo za koje znamo. Smatra se praisvorom epske poezije i da je dosta starije i od Homerovih epova, starog zaveta, Veda i Upanišada. Pretpostavlja se da je delo sastavljeno između 13. i 21. veka pre nove ere, a pronađeno je 1849. godine kada je O. H. Lejard⁷ otkupio Ninivu i pretražujući ruševinu biblioteke asirskog kralja Asurbanipala⁸ (668-627. g. p.n.e.), pronašao obilje glinenih tablica ispisanih klinastim pismom. Tek je 1874. godine Džordž Smit⁹ uspeo da sredi i pročita gomilu polomljenih tablica i da složi taj veličanstveni ep, za koji svet još uvek nije čuo. Ep je napisan na 12 tablica i prvobitno je imao 3000 stihova od čega je oko 1200 ostalo celo i isto toliko oštećeno.

Brojna su nalazišta glinenih tablica ispisana klinastim pismom na teritoriji nekadašnje Mesopotamije. Zahvaljujući veoma otpornom materijalu od koga su pravljene (glina), veliki broj glinenih tablica sačuvan je do danas. Oko 3300. godine pre nove ere u gradu Uruku¹⁰ su pronađeni u izobilju najraniji zapisi na glinenim tablicama. U drevnom sumerskom gradu Nipuru¹¹, koji je u 3. milenijumu pre nove ere bio jedan od najvažnijih političkih i drevnih središta Mesopotamije, nađene su brojne prostorije ispunjene glinenim pločicama, ispisane klinastim pismom (uključujući i neke koje predstavljaju vredne izvore o drevnim sumerskim zakonima) nagoveštavajući dobro snabdevenu arhivu ili biblioteku. Pretpostavlja se da su kolekcije glinenih tablica koje su funkcionisale kao biblioteke, koristile samo vođe tadašnjeg društva, koji su bili pored sveštenstva, jedini literarni članovi društva. U Nipuru je nađen i najstariji plan grada na svijetu, koji datira iz sredine 2. milenijuma pre nove ere.

⁶ polivalentan – koji ima više različitih vrednosti ili primena (Veliki rečnik stranih reči i izraza / Ivan Klajn, Milan Šipka)

⁷ Sir Austen Henry Layard (1817 –1894.) – arheolog i istoričar koji je pronašao glinene tablice sa Epom o Gilgamešu.

⁸ Ashurbanipal (668-627.g.p.n.e.) je bio poslednji asirski kralj. Napravio je prvu sistematski organizovanu biblioteku u Ninivi.

⁹ George Smith (1840-1876.) engleski naučnik, poznat po tome što je preveo klinasto pismo.

¹⁰ **Uruk** (u Bibliji Ereh) je antički grad u Sumeru i kasnom Vavilonu. Nalazio se istočno od današnjeg korita Eufrata, u regiji močvara, oko 30 kilometra istočno od As Samavaha u Iraku. Na vrhuncu moći Uruk je imao 50.000 do 60.000 stanovnika.

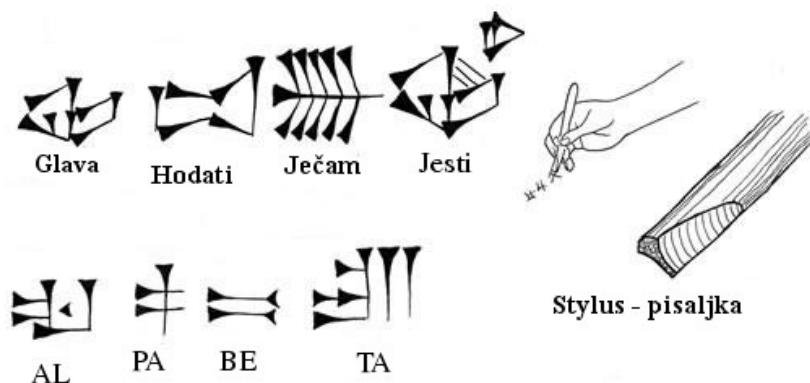
¹¹ Iskopavanja ruševina na teritoriji nekadašnjeg Sumera, dokazali su da su postojali gradovi Eridu, Lagaš, Ur, Ereh, Kiš i Nipur.

Klinasto pismo ima specijalan format za prevođenje. Zbog polivalentnosti teksta, samo prevođenje može da pruži više podataka od originalnog teksta. Postoje više različitih dogovora za prevođenje sumerskog, akadskog (vavilonskog) i hetitskog klinastog pisma. Sumersko klinasto pismo je, pre nego što je redukovano na nekih 600 znakova, imalo preko 1500 različitih varijanti znakova. Nisu svi sumerski znaci korišćeni kod akadskog pisma i nisu svi akadski znaci korišćeni kod hetitskog pisma. Uprkos dešifrovanju, sumerski, akadski i hetitski jezik nije bilo lako razumeti. Čak i danas nema pouzdanog i celovitog rečnika tih jezika, a svi prevodi koji su objavljeni pre 1939. godine, dosta su nepouzdati. Poslednjih godina, naučna istraživanja jezika i pisma su dosta napredovala. Napredak kompjuterske tehnologije je umnogome olakšao prevođenje starih jezika i pisama. Postoje kompjuterski programi uz pomoć kojih tekst pisan klinastim pismom, sa glinene tablice može da se pročita, prevede, a zatim da se usnimi u trajnu banku podataka. Takođe, ti isti programi mogu da se koriste i u obratnom smeru – mogu da generišu tekst koji oponaša znake klinastog pisma sa glinenih ploča. Podaci koje dobijamo, proučavajući stare zapise, su od neprocenjivog značaja, jer stičemo uvid u način života, u kulturu, književnost i pravni sistem jedne davno iščezle civilizacije.

Primeri sumerskih glinenih zapisa. Na prvoj slici se vidi glineni simbol (clay token) koji sadrži astroloske podatke, a na drugoj slici je prikazana glinena tablica koja pokazuje način uklesivanja s leva na desno, u horizontalnoj ravni.

Sumersko znakovno pismo

Na slici je prikazan način uklesivanja znakova na glinenoj tablici uz pomoć stilusa. Slika je preuzeta sa sajta www.humanitiesprogram.com¹²

¹² Prevela sa engleskog Renata Minić.

Brojevi ispisani klinastim pismom

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

30

40

50

60

70

80

90

100

- ✚ Sam tekst je dat kao prilog seminarskom radu " Internet i javne biblioteke" (Filološki fakultet Beograd, Bibliotekarstvo i informatika - Master studije) kao podsetnik na istoriju pisma i nastanak prvih javnih biblioteka.
- ✚ Sve slike koje se nalaze u tekstu su preuzete sa sajta <http://images.google.com/images>
- ✚ Brojevi ispisani klinastim pismom su preuzeti sa sajta http://history.missouristate.edu/jchuchiak/HST%20101-Lecture%20cuneiform_writing.htm
- ✚ Sumerska mitologija je uticala na sve antičke, kao i moderne religije. Sumeri su smatrali da su bogovi ljudskog izgleda i da svaki od njih utiče na njihove živote na neki način.
- ✚ Oko 2370 g. p.n.e. Sumer je poražen od Sargona od Akada, ali je Sargonovog unuka Naramsina porazila vojska iz Ura. Sumerska civilizacija nije propala, već se stopila sa vavilonskom civilizacijom. Još dok su u Evropi živeli ljudi neolita, Sumeri su dostigli visok stepen pravne i društvene organizacije.

Literatura:

1. Bugarski, Ranko. Pismo. Beograd: Čigoja štampa, 1997.
2. Barać, Dragan. Opšta istorija pisma. Beograd: Ekonomika, 2004.
3. Encyclopedia Britannica. 2006. Ultimate Reference Suite DVD. Sumerian Writing.
4. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/146558/cuneiform> (Puhvel, Jaan. Cuneiform. Preuzeto sa sajta 10.02.2009.)
5. <http://sr.wikipedia.org/wiki/Pismo> (PISMO. Preuzeto sa sajta 10.02.2009.)
6. <http://ancientscripts.com/sumerian.html> (Lo, Lawrence. Sumerian. Sajt korišćen 10.02.2009.)
7. <http://www.tipometar.org/tema/KlinastoPismo/iFramesLat/Text.html> (Batajić, Olivera. Kratka priča o klinastom pismu. Sajt korišćen 10.02.2009.)
8. <http://www.crystalinks.com/sumerwriting.html> (Crystal, Ellie. Sumerian Cuneiform Writing. Preuzeto sa sajta 10.02.2009.)
9. <http://www.wsu.edu/~dee/GLOSSARY/CUNEI.HTM> (Hooker, Richard. Cuneiform. Preuzeto sa sajta 10.02.2009.)
10. <http://www.sumerian.org/tokens.htm> (Halloran, John A. Symbolic Counting Tokens from the Early Near East. Preuzeto sa sajta 11.02.2009.)
11. <http://www.scribd.com/doc/11844494/Sumerian-Grammar> (Hazes, John L. Sumerian Grammar and texts Preuzeto sa sajta 11.02.2009.)
12. <http://www.scribd.com/doc/3698954/Sumerian-Lexicon> (Halloran, John A. Sumerian Lexicon. Preuzeto sa sajta 11.02.2009.)
13. <http://www.metmuseum.org/toah/ht/02/wam/ht02wam.htm> (Mesopotamia, 8000–2000 b.c. Preuzeto sa sajta 11.02.2009.)
14. <http://writetheletter.com/thedecodingofcuneiform.html> (The decoding of cuneiform. Preuzeto 12.02.2009.)
15. www.sitchin.com (Sitchin, Zecharia. Leave It The Way The Sumerians Had It. Preuzeto sa sajta 20.02.2009.)

МИНИЋ, Рената, 1973-

Сумерско писмо / Рената Минић. - Напомене уз текст.

У: Бележница. - ISSN 1451-2378. - Год. 12, бр. 22 (2010), Стр. 42-46.
003.323

COBISS.SR-ID 512910945